

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi/Journal of Atatürk Yolu, 76 (2025), 44-53.

Geliş/Received: 28.03.2025

Kabul/Accepted: 22.05.2025

DOI: 10.46955/ankuayd.1667233

(Araştırma Makalesi/Research Article)

1798'DE İSTANBUL'DA (?) BASILMIŞ *LES REPRESAILLES* ADLI BİR SÜRELİ YAYIN

A PERIODICAL TITLED *LES REPRESAILLES* PRINTED IN ISTANBUL (?) IN 1798

AHMET ŞAMİL GÜRER*

ÖZ

Bu çalışma, Napolyon Savaşları sırasında Fransız karşıtı propaganda bağlamında, Louis Tannenbroy adlı bir yazar tarafından kaleme alınmış ve İstanbul'da yayımlandığı iddia edilen kraliyetçi broşür *Les Represailles* (1798) adlı eseri incelemektedir. Napolyon'un Mısır'ı işgalini ve Fransız Devrimi'nin radikalizmini kınayan broşür, Napolyon'un Mısır'ı özgürleştirme iddialarını geçersiz kılmak için İstanbul'daki bir İngiliz diplomatı ile Memlük Beyi'ne atfettiği sahte belgeler kullanmıştır. Basın tarihçisi Orhan Koloğlu, karşı devrimci broşürlerin Fransız devrimi sürecinde Avusturya ve İngiliz elçilikleri tarafından İstanbul'da dolaşıma sokulduğunu ileri sürse de bunların herhangi bir örneğinin günümüze ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Bu makalede *Les Represailles*'in bu kayıp süreli yayınlardan biri olup olmadığı tartışılmaktadır. Broşürün Rastatt Kongresi'ne (1797-1799) odaklanması, yazarın muhtemelen bir Alman kraliyet yanlısı olduğunu ortaya koymaktadır. "Konstantinopolis" ibaresinin ise sansürü atlatmak veya güvenilirliği artırmak için uydurma bir etiket olarak kullanılmıştır. Üslup olarak broşür, Napolyon'un propagandasını çürütmek için hiciv kullanır, Mısır bildirisini alay eder ve Fransızların ikiye yüz lüğünü ortaya çıkarır. Broşürün temaları, Napolyon'u bir tiran olarak gösteren daha geniş Avrupa "Kara Efsane" anlatılarıyla uyumludur. Sonuç olarak, *Les Represailles*, sahte belgeler ve hayali baskıların kamuoyunu etkilemek için kullanıldığı dönemin ulusötesi propaganda savaşlarını örneklemektedir. Çalışma, basın tarihinde kaynak eleştirisinin önemini vurgulamakta ve 18. yüzyılın sonlarında diplomatik ve ideolojik rekabetlerin bilgi yayılmasını nasıl şekillendirdiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Napolyon, Bonapart, III. Selim, Mısır, Murad Bey, Louis Tannenbroy

ABSTRACT

This study examines the royalist pamphlet *Les Represailles* (1798), allegedly written by an author named Louis Tannenbroy and published in Istanbul, within the context of anti-French propaganda during the Napoleonic Wars. The pamphlet, which condemns Napoleon's invasion of Egypt and the radicalism of the French Revolution, uses fabricated documents attributed to a British diplomat in Istanbul and a Mamluk Bey to refute Napoleon's claims of liberating Egypt. Although Orhan Koloğlu suggests that such counter-revolutionary pamphlets were circulated in Istanbul by Austrian and British embassies during the French Revolution, it appears that no copies of them have survived to the present day. This article discusses whether *Les Represailles* could be one of these lost periodicals. The pamphlet's focus on the Congress of Rastatt (1797-1799) and its appeals to German princes indicate that the author was likely a German royalist. The "Constantinople" imprint appears to be a fictitious label used to evade censorship or enhance credibility. Stylistically, the pamphlet employs satire to dismantle Napoleon's propaganda, mocking his Egyptian proclamation and exposing French hypocrisy. Its themes align with broader European "Black Legend" narratives that portrayed Napoleon as a tyrant. Ultimately, *Les Represailles* exemplifies the transnational propaganda wars of the period, in which fabricated documents and fictitious imprints were used to influence public opinion. The study emphasizes the importance of source criticism in press history and demonstrates how diplomatic and ideological rivalries shaped the dissemination of information in the late 18th century.

Keywords: Napoleon, Bonaparte, Selim III, Egypt, Murad Bey, Louis Tannenbroy

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, asgurur@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1409-578X.

Extended Abstract

The late 18th century witnessed the emergence of the first periodical publications in the Ottoman Empire, initiated by the French legation between 1795 and 1797. These early bulletins—*Bulletin Nouvelle*, *Bulletin de la Légation de la République Française près la Porte Ottoman*, *Gazette Française de Constantinople*, and *Mercure Oriental*—served as tools of diplomatic propaganda, aiming to sway Ottoman policy in favor of France during the turbulent years of the French Revolutionary Wars. The *Bulletin Nouvelle*, in particular, sought to counter anti-French narratives promoted by the Coalition powers (Austria, Prussia, and Britain) and to foster loyalty among French émigrés in Ottoman territories. However, the Ottoman Porte, wary of entanglement in European conflicts, maintained neutrality until Napoleon's invasion of Egypt in 1798 forced a declaration of war against France.

Against this backdrop, the discovery of *Les Represailles* (1798), a royalist pamphlet ostensibly published in Constantinople, raises intriguing questions about the role of counter-revolutionary propaganda in the Ottoman capital. This study examines whether this pamphlet—whose content and authorship suggest a European origin—could indeed be linked to the anti-French efforts of Coalition diplomats in Istanbul, as hinted by Ottoman press historian Orhan Koloğlu. The pamphlet's alleged connection to Constantinople is scrutinized through an analysis of its themes, style, and historical context.

Les Represailles is a 98-page polemical work attributed to Louis Tannenbroy, likely a pseudonym. Its first section (55 pages) focuses on Napoleon's Egyptian campaign, framing it as a predatory invasion masked by republican rhetoric. The pamphlet includes two forged documents: a fabricated report by British diplomat Spencer Smith warning of France's invasion plans, and a counterfeit proclamation by Mamluk leader Murad Bey, inciting resistance against Napoleon. Both texts echo Coalition propaganda, depicting the French Revolution as anarchic and atheistic, and Napoleon as a deceitful tyrant. The second section shifts to European affairs, particularly the Congress of Rastatt (1797–1799), where German princes negotiated territorial losses to France. Here, the author—revealing his German allegiances—calls for a pan-European uprising against French "Jacobin tyranny."

The pamphlet's authenticity as an Ottoman publication is dubious. Internal evidence—such as its focus on Rastatt and its appeals to German princes—suggests a European author writing for a Continental audience. The "Constantinople" imprint may be a fictitious label, a common practice among 18th-century publishers to evade censorship or lend exotic credibility to anti-French texts. Alternatively, it could reflect a deliberate attempt to amplify the Ottoman Empire's alignment with the Coalition by simulating a local publication. The pamphlet's timing aligns with British and Austrian efforts to sway the Porte against France, but its content lacks the nuance of genuine Ottoman perspectives.

Stylistically, *Les Represailles* employs biting satire to dismantle Napoleon's propaganda. It parodies his Egyptian proclamation, exposing contradictions in France's claims of liberating oppressed peoples while plundering their resources. The text mocks Napoleon's self-mythologizing, contrasting his "heroic" image with accusations of megalomania and brutality. This aligns with broader anti-Napoleonic "Black Legend" tropes circulating in Europe, which depicted him as a bloodthirsty opportunist. The pamphlet's German nationalist undertones further distance it from Ottoman concerns, reinforcing the likelihood of a European origin.

In conclusion, *Les Represailles* is more likely a European-produced counterfeit than a genuine Ottoman publication. Its thematic focus, rhetorical style, and political agenda point to a German or French émigré author leveraging the "exotic" Ottoman context to bolster anti-Napoleonic sentiment. This finding underscores the need for careful source criticism in press history, as fictitious imprints and diplomatic forgeries were rampant in this era. The pamphlet nevertheless offers valuable insights into the transnational reach of anti-French propaganda and the interplay of European and Ottoman narratives during the Revolutionary Wars. Its exaggerated claims and satirical tone reflect the period's polarized discourse, where information warfare often blurred the lines between fact and fabrication.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk süreli yayınlar 1795-1797 arasında Fransız sefaretî tarafından çıkarılmış olan *Bulletin Nouvelle*, *Bulletin de la Légation de la République Française près la Porte Ottoman*, *Gazette Française de Constantinople* ve bir Fransız müteşebbis'in yayınladığı *Mercure Oriental* adlarında dört bülten veya gazeteden ibarettir. Birkaç sayısı günümüze ulaşmış *Gazette Française de Constantinople* hariç tutulacak olursa bunların içerikleri hakkındaki bilgilerin çoğu dönemin elçilik raporlarına dayanmaktadır. Bu raporlara dayalı incelemelerden, özellikle *Bulletin Nouvelle*'in el yazısıyla çoğaltılmış öncüsü olan Descorches bültenlerinin Birinci Koalisyon savaşları sırasında Osmanlı topraklarına iltica eden Fransız göçmenlerin Cumhuriyet'e sadakatini kazanmak ve Bâbiâli'yi bir Osmanlı-Fransız ittifak anlaşmasına ikna etmek gibi amaçlarla çıkarıldığı anlaşılmaktadır.¹

Bu ittifak meselesinin arka planında Fransız devrim hükümetinin 1792'de başlayan Birinci Koalisyon savaşlarında Osmanlı Devleti'nin desteğini sağlama; Avusturya, Prusya ve İngiltere'den oluşan koalisyon güçlerinin de bu muhtemel işbirliğini önleme çabaları yatıyordu. Avusturya ve Rusya ile 1787'den beri yapmakta olduğu savaşlardan henüz çıkmış olan Bâbiâli ise Avrupa'nın kendi iç meselesi olarak gördüğü koalisyon savaşlarında tarafsız kalmayı tercih etmiştir.² Fransız elçiliği, Bâbiâli'yi koalisyon güçlerine (Avusturya, Prusya, İngiltere) karşı kendi yanına çekmeye çalışırken, Koalisyon devletleri elçilikleri de Bâbiâli nezdinde bulundukları diplomatik girişimlerle bu olası ittifakı engelleme çabası içerisine girmişlerdir. Koalisyon elçileri, özellikle de Avusturya sefiri Baron Herbert Rathkeal, Fransız Devrimi'ni "ateizm" ve "anarşi" ile özdeşleştiren raporlarıyla Bâbiâli'yi etkilemeye çalışmıştır. Gayriresmi Fransız elçisi Marie Louis Descorches, koalisyon'un bu "karalayıcı propagandasına" karşı Kasım 1793'ten itibaren onbeş günde bir *Bulletin Nouvelle* adlı bir bülten çıkararak Fransa'nın askeri başarılarını ve Osmanlı-Fransız ittifakının faydalarını vurgulamıştır. Türkçe ve Rumcaya da çevrilerek el yazısı ile çoğaltılan bu bülten, doğrudan devrim propagandası yapmaktan kaçınarak, daha çok diplomatik ve askeri işbirliği fikrini işliyordu. Elçilik gazeteleri farklı isimlerle sonraki elçiler Raymond Verninac ve Aubert Dubayet tarafından da bir müddet daha yayımlanmaya devam edilmiş, ancak adında "Gazette" ibaresini taşıyan sonuncusu Prusya elçisinin şikâyeti üzerine kapatılmıştır.³ Napolyon'un 1798 yazında Mısır'ı işgali üzerine bütün sefaret personelinin Yedikule zindanına hapsedilmesiyle⁴ de artık Fransız elçiliğinin yeni bültenler çıkarması imkânsız hale gelmiştir.

Avusturya ve İngiliz elçilerinin Fransız bültenlerinin İstanbul halkı ile Bâbiâli üzerinde bıraktığı etkilerden şikayet eden raporlarına bakılırsa Descorches propaganda konusunda oldukça başarılı olmuştu.⁵ Bu durumda koalisyon elçileri için diplomatik girişimlerin yanısıra Fransız propagandasının yarattığı etkiyi dengeleyecek türde propaganda yayınları çıkarmak önem kazanıyordu ki; İngiliz sefiri Londra'ya yazdığı 3 Temmuz 1794 tarihli bir raporunda bu konuya değinmektedir. Sefir Robert Liston, Osmanlı ülkesinde daha önce hiç gazete yayınlanmamış olmasının avantajını kullanarak halkın ilgisini çekmeyi başarmış olan Fransız sefaretinin Türkçeye çevrilerek İstanbul'daki kahvehanelerde dağıtılan düzenli bültenlerle bir Osmanlı-Fransız ittifakının Türklere yönelik Rus tehdidini ortadan kaldıracığı fikrini işlediğinden bahisle devam ediyor: "Efendim, tüm bu çaba ve sanatın yalnızca bir tarafta (Fransızlar) yoğunlaştığı ve dağıtılan hediyeler ile paranın bolluğunun diğer tarafta (koalisyon) benzeri şekilde dengelenmediği düşünüldüğünde, Fransızlar lehine bu kadar çok lütuf gösterilmesine şaşırmanın gerekir..."⁶ İngiliz elçinin Fransız propaganda yöntemlerinin koalisyon sefaretleri tarafından da kullanılması gereğinin üzerinde durması benzeri nitelikte bültenler çıkarıldığı ihtimaline işaret

¹ Bkz. Louis Lagarde, "Note sur les journaux français de Constantinople à l'époque révolutionnaire", *Journal Asiatique*, 235 (1948), 271-276; Richard Clogg, "A Further Note on the French Newspapers of Istanbul during the Revolutionary Period (1795-97)", *Belleten*, (39-153-6), 1975, 483-492; Gérard Groc, "Propagande révolutionnaire et presse française à Constantinople à la fin du XVIIIe siècle", D. Panzac (ed.), *Histoire économique et sociale de l'Empire ottoman et de la Turquie (1326-1960)*, Paris, 1995: 795-811; Pascal Firges, *French Revolutionaries in The Ottoman Empire*. Oxford, 2017, 140-153.

² Vak'anüvis Halil Nuri Bey, *Nuri Tarihi*, Ankara, 2015, 223; *Tarih-i Cevdet*, C. VI, Dersaadet, 1309, s. 182.

³ Firges, *French Revolutionaries*, 140-153.

⁴ *Nuri Tarihi*, 800.

⁵ Avusturya elçisinin 1794 yılına ait raporlarında mealen şu ifadeler geçmektedir: "Okumaya pek meraklı olmayan bir milletin bu uçuşan yaprakları nasıl bu kadar açgözlülükle kapıştığını görmek inanılmaz." ; "Türkçe ve Rumcaya çevrilen bu bültenlerin dolaşıma girmesinin yol açtığı zarar hesaplanamaz." ; "Bu entrikacının evinde kapsamlı bir yalan fabrikası var. Biri Bâbiâli'ye yönelik hazırlanıyor; diğerleri ise, farklı zevk ve tutkulara hitap edecek şekilde eyalet paşalarına, taşradaki temsilcilere ve kadırlara ...", Groc, "Propagande...", 800-801.

⁶ Firges, *French Revolutionaries*, 143-144'ten mealen çeviri. Parantez içi kelimeler tarafımdan eklenmiştir.

etmektedir ki; Koloğlu'nun verdiği İstanbul'daki monarşist Fransızlar ile Avusturya ve İngiliz sefaretları tarafından çıkarılan bültenlerin mevcudiyetinden bahseden bir iki satırlık bilgi bu ihtimali güçlendirmektedir.⁷

Louis Tannenbroy adlı bir yazar tarafından kaleme alındığı anlaşılan "Novembre 1798", "Constantinople" gibi künye bilgileri "1798"de "İstanbul"da basıldığını gösteren *Les Represailles* (Misillemeler)⁸ başlıklı kraliyetçi periyodik broşür, Koloğlu'nun bahsettiği bu yayınlardan biri olabilir mi? Bu makale, hakkında kısa bir katalog tanımlaması⁹ dışında herhangi bir araştırma bulunmayan *Les Represailles* adlı broşürün künye bilgileri ile içeriğinin bağdaşıp bağdaşmadığı hususu üzerinde genel bir inceleme yaparak bu sorunun cevabını bulmak amacıyla kaleme alınmıştır. Elde edilecek sonucun bu türden metinlerin dikkatli kullanımı hususunda yakınçağ tarihi ve basın tarihi araştırmalarına katkı sağlaması umulmaktadır.

Tarihsel Bağlamı

Napolyon'un Mısır'ı işgali sırasında kaleme alındığı anlaşılan doksan sekiz sayfalık broşürün elli beş sayfalık ilk bölümü bu işgal bağlamında doğrudan İngiltere ile Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren konuları işlemektedir. Bu yüzden eserin referans yaptığı gelişmeleri bu bağlamda kısaca gözden geçirmekte yarar vardır: Broşürün yayınladığı Kasım 1798 tarihi itibarıyla Babiâli ile İngiliz kabinesinin en önemi meselesini Napolyon'un Mısır'ı işgali oluşturunuyordu. Fransa, 1797'de Avusturya ile imzaladığı Campo Formio Antlaşması ve diğer anlaşmalarla Avrupa'da üstünlüğünü pekiştirmişse de bu anlaşmalara katılmayan Koalisyon üyesi İngiltere'yi mağlup edememişti. Bu durum karşısında Direktuvar Hükümeti, İngiltere'yi barışa zorlamak amacıyla Britanya'ya bir çıkartma düzenlemeyi tasarlamış ve bu görevi General Bonapart'a vermeyi düşünmüştü. Ancak Napolyon, Paris'e döndüğünde asıl hedefinin Mısır'ı fethetmek olduğunu açıkladı. Dışişleri Bakanı Talleyrand da bu görüşü desteklemişti. İkili, planlarını Direktuvar'a onaylatmaya çalışmış, ancak Fransız hükümeti ve kamuoyu önceliği doğrudan İngiltere'ye saldırıya vermişti. Napolyon, Şubat 1798'de sunduğu raporda, denizlerde hâkimiyet sağlanmadan İngiltere'ye çıkartma yapmanın tehlikeli olacağını savunmuştu. Bunun yerine, İngiltere'nin Hint ticaretini sekteye uğratmak için Yakındoğu'ya (Mısır ve Suriye) bir sefer düzenlenmesini önermişti. Talleyrand'ın desteğiyle bu proje, 1798 Mart'ında onaylanmış ve Napolyon, büyük bir donanma ve 38.000 askeriyle 19 Mayıs'ta Toulon'dan hareket etmişti. Kısa süren bir kuşatmayla St. Jean şövalyelerinden Malta'yı aldıktan sonra 2 Temmuz 1798'de İskenderiye'ye asker çıkardı. İskenderiye'de yaptığı ilk iş ünlü Mısır beyannamesini yayınlamak oldu:

"Mısır halkı: Düşmanlarımız size, dininizi yok etmek için geldiğimi söyleyecekler. Onlara inanmayın. Onlara, haklarınızı iade etmek, gaspçılarınızı cezalandırmak ve Muhammed'in gerçek ibadetini yükseltmek için geldiğimi söyleyin. Onlara, Allah'a, peygamberine ve Kur'an'a Memlûklerden daha çok saygı duyduğumu söyleyin. Tanrı katında bütün insanların eşit olduğunu, aralarındaki farkın yalnızca bilgelik, yetenek ve erdemden kaynaklandığını söyleyin onlara. Peki Memlûkleri farklı kılan, onlara hayatın tüm zevklerini kendilerine mal etme hakkı veren erdemler nelerdir? Eğer Mısır onların çiftliği ise, Tanrı'dan aldıkları kira kontratını gösterebilir. Güzel bir arazi mi var? Memlûklere aittir. Güzel bir köle, iyi bir at, iyi bir ev mi? Hepsi Memlûklere aittir. Ama Tanrı adil ve merhametlidir ve Memlûk İmparatorluğu'nun sona ermesini emretmiştir. Bizden yana olanlara ne mutlu; servetlerinde ve rütbelerinde ilerleyecekler. Tarafsız olanlara ne mutlu; bizi tanımak için zamanları olacak ve bizim tarafımıza geçecekler. Ama Memlûkler için silahlanıp bize karşı savaşacak olanların vay haline! Onlar için hiçbir umut olmayacak, yok olacaklar."¹⁰

Beyanname, Bonapart'ın asi Memlûk beylerini cezalandırmak üzere Sultan III. Selim tarafından gönderildiğini de iddia ederek, beyleri, Kafkasya'dan gelen ve Mısır'ı acımasızca ağır vergilerle sömüren yabancılar olarak nitelendiriyordu. Din adamlarının camilerde namazlarına devam etmesine izin verilmekle birlikte yerleşim yerlerinde Fransız bayrağı çekilmesini şart koşuyordu. Arapça konuşan Mısırlılar Osmanlı-Mısır yöneticilerinin tarafını tutmamaları konusunda uyarılıyor ve isyan eden köylerin yakılacağını söyleniyordu. *Kur'an* ve *İncil*'in retoriğini taklit eden beyanname, Fransız deizmini ve ruhban karşıtlığını kullanarak Fransızların aslında tek Tanrı'ya inandıkları için Müslüman kabul edilmeleri gerektiğini iddia ediyordu. Yani, Hristiyanların aksine, Fransızlar teslise değil, tek Tanrı'ya inanıyor, Papa'ya da amasız bir düşmanlık besliyorlardı.¹¹

⁷ Orhan Koloğlu. *Osmanlı Dönemi Basının İçeriği*. İstanbul, 2010, 4-5.

⁸ *Les Représailles: Avec privilège exclusif de Sa Majesté Très-Ignorée La Vérité*. I, (Novembre 1798), Constantinople.

⁹ <https://gazetier-revolutionnaire.gazettes18e.fr/les-represailles>

¹⁰ M. Tarbell. *Napoleon's Addresses*. Boston. 1897, 53-54; Tam metin için bkz. "Bonaparte, général en chef, au peuple Egyptien", *Le Redacteur*, 28 Vendémiaire 7 (19 Ekim 1798), 2-3; İşgalin tanığı Mısırlı Tarihçi Ceberti'nin gramatik analizlerle eleştirileri için bkz. *Al-Jabarti's Chronicles of The French Occupation*, 1798. Princeton, 2006, 24-33.

¹¹ Juan Cole. *Napoleon's Egypt: Invading The Middle East*. New York, 2007, 31-32.

Mısır halkı üzerinde sınırlı bir etki bıraktığı anlaşılan bu beyannamenin ardından Napolyon, Piramitler Savaşı'nda Kölemen beylerinden Muhammed Murad Bey ile İbrahim Bey tarafından komuta edilen Memlûk kuvvetlerini yenerek 24 Temmuz'ta Kahire'ye girmiştir. Ancak, donanmasının 1 Ağustos'ta Abukir limanında Amiral Nelson tarafından yok edilmesiyle de büyük yara almıştır. İngiliz donanmasının bu zaferi Mısır'ın işgali karşısında nasıl bir politika izleyeceği hususunda tereddüt yaşayan Babıâli'nin de Fransa'ya karşı savaş ilanı kararını etkilemiş ve Ağustos başlarında yayınladığı bir notanın ardından Eylül ayında Fransa'ya savaş ilan etmiştir.¹²

Bu sıralarda İngiltere'nin İstanbul maslahatgüzarı Spencer Smith ile Reis Efendi tarafından hazırlanan bir İngiliz-Osmanlı-Rus ittifakı projesinin hayata geçirilmesi konusundaki görüşmeler devam etmekteydi.¹³ Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nu Fransa karşıtı yeni bir koalisyona dâhil edecek anlaşmalar ise Babıâli'nin işi ağırdan alması sebebiyle henüz resmen imzalanmamıştı. Osmanlı Devleti'ni koalisyona dâhil etmek için İngiliz diplomasisinin yoğun bir çaba içerisinde olduğu dönemde "Spencer Smith'in Mısır Beyi Murad Bey'e Raporu" ve "Murad Bey'in Beyannamesi" gibi başlıklar altında kaleme alınmış metinleri içeren broşürün bu çabaları desteklemek için İstanbul'da İngiliz sefaretî tarafından çıkarıldığı düşünülebilirse de aşağıda görüleceği üzere durum daha farklıdır. Spencer Smith'e atfedilen raporda geçen "*Babıâli ve Rusya, yakında muazzam filolarını İngilizlerinkilerle birleştireceklerdir.... Avusturya ve Prusya'nın çok geçmeden bu üçlü ittifaka katılacaklarına dair güçlü nedenlerim var... İsveç ve Danimarka, kuzey denizlerinde Rusya'nın filosuyla birlikte hareket edecek donanmalar hazırlıyorlar.*"¹⁴ ifadeleri yazarın temennisinden ibarettir.

Sahte Belgelerle Korsan Yayın

Spencer Smith'in raporu ile Murad Bey'in beyannamesi dikkatli incelendiğinde bu belgelerin gerçek oldukları konusunda zihinlerde ciddi soru işaretleri uyanmaktadır. Özellikle Smith'e atfedilen uzun rapor yukarıda anahatları çizilen gelişmelerin kronolojik sıralamasını da alt üst etmektedir. Napolyon'un Toulon'dan 19 Mayıs 1798'de ayrıldığı göz önünde bulundurulduğunda Murad Bey'e "*Şu anda öğrendim ki, Fransa'yı yöneten kral katilleri Toulon limanında Mısır'a karşı bir sefer hazırlıyorlar. Babıâli'ye karşı duyduğum sorumluluk ve diplomatik görevim sizi bu sefer hakkında uyarmamı ve yaratabileceği olumsuz sonuçları önlemenizi sağlamamı gerektirir.*"¹⁵ cümleleriyle Mısır'ın işgal edileceğini bildiren metnin aşağıdaki alıntıda verilen ifadelerle Napolyon'un Temmuz ayında yayınlacağı beyanname üzerinden kurgulanması daha ilk bakışta belgenin sahte olduğunu ortaya koymaktadır:

"Bu fetih amacına ulaşmak için, Mısır'a gelen haydutların liderinin, halkınıza aynı yalanları söylediğini göreceksiniz. Yüzsüzlükle onlara, Mısır'ı halkın Beylerin zulmünden kurtarmak için geldiğini söyleyecektir. Ayrıca, halkınızın Avrupalılardan daha batıl inançlı ve daha saf olduğunu düşündüğünden, Yüce Yaradan'ın Beylerin egemenliğinin yok edilmesine mührünü bastığını iddia ederek, Tanrı'nın emriyle geldiğini de ekleyecek. Halkın güvenini daha çok kazanmak için, ikiyüzlülüğü o kadar ileri götürecektir ki Peygamber'e ve kutsal Kuran'a saygı duyduğunu, hatta Fransızların samimi Müslüman olduklarını bile söyleyecektir."¹⁶

Abukir Muharebesi'nden sonra bütünüyle Tannenbroy'un kaleminden çıktığı anlaşılan metnin ağırlık noktasını Jakobenler ve Fransız Devrimi'nin radikal aşamasına yönelik sert eleştiriler içermektedir.¹⁷ Bunlar devrim sürecinde Jakobenlere yöneltilen "kral katilliği", "ateizm" ve "anarşizm" gibi monarşist propaganda tarafından sıkça kullanılan ithamlarla yapılmaktadır.¹⁸ XVI. Louis'nin idamı ile kilise'ye yönelik saldırılar bunlara örnek olarak verilir. Jakobenlerin anarşi ve terör yarattığı, mülkiyet haklarını hiçe saydığı ve "halk egemenliği" fikrini meşru monarşilere karşı bir silah olarak kullandıkları gibi hususlar sayılan iddialar arasındadır. Ayrıca, dinin ve soylu sınıfın ortadan kaldırılmasıyla toplumsal düzenin bozulduğu savunulmaktadır. Smith (Tannenbroy) Napolyon'un Mısır'ı işgal planlarından bahsederken, Fransızların Mısır halkını "eşitlik" ve "özgürlük" vaatleriyle kandıracağını, ancak asıl amacın Osmanlı topraklarını ele geçirmek olduğunu savunur. Fransızların "İslam'a saygı" iddialarının aldatmacadan ibaret olduğu vurgulanır. Ayrıca, Malta ve Roma'nın işgali, Jakobenlerin din

¹² Anahatları verilen bu gelişmelerin ayrıntıları için bkz. *Nuri Tarihi*, 797-808; *Tarih-i Cevdet*, C. VI, 308-309; Rifat Uçarol. *Siyasi Tarih*, İstanbul, 1995, 78-84; Babıâli'nin Fransa'ya verdiği nota metni için bkz. *Osmanlı Belgelerinde Mısır*, İstanbul, 2012, 350-358.

¹³ M.S. Anderson. *The Eastern Question, 1774-1923*, New York, 1966, 28.

¹⁴ *Les Représailles*, 45-46.

¹⁵ *Les Représailles*, 24.

¹⁶ *Les Représailles*, 38-39.

¹⁷ *Les Représailles*, 24-52.

¹⁸ Bu iddialar dönemin karşı devrimci filozof ve politikacılarının eserlerinde yer almaktadır. Örn. Edmund Burke. *Reflections on The Revolution in France* (1790); Joseph de Maistre, *Considérations sur la France* (1796); Louis de Bonald, *Théorie du pouvoir politique et religieux* (1796); Friedrich von Gentz, *Betrachtungen über die Französische Revolution* (1793).

karşısı niyetlerinin kanıtı olarak gösterilir. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nun Fransa'ya karşı İngiltere ve Rusya ile ittifak kurma planları yapmasında etkili olmuştur. Fransa'nın İsviçre, Belçika ve İtalya'da yarattığı tahribat anlatılırken Jakobenlerin İsviçre'de zorla anayasa dayatması, Belçika'nın işgali ve yağmalanması, Papa'nın esir alınması ve Campo Formio Antlaşması'nın ihlalleri eleştirilir. Bu olaylar, Fransa'nın "devrimci yayılcılık" politikasının Avrupa'da nasıl tepki çektiğini göstermektedir. Direktuar yönetimi, dış politikada agresif davranmış ve bu durum İngiltere, Avusturya ve Rusya'nın koalisyonlar kurmasına yol açmıştır. Son olarak Murad Bey'den beklentisini şu dramatik cümlelerle ifade eder: *"Ah! Murad Bey, talihsizlikler nedeniyle rütbelerinin haysiyetini unutmuş prenslerin soyundan gelen siz! Alman hükümdarlarının cesaretini yeniden canlandırmak Nelson'a ve size düşüyor. Onlara vahşetleri ve liderlerinin hilekârlığı sayesinde tehlikeli hale gelen ordularının mağlup edilebilir olduğunu kanıtlayın. Afrika'daki parlak zaferleriniz, Avrupa'da yeni savaşların işareti ve müttfiklerin kazanacağı zaferlerin müjdecisi olsun."*¹⁹

Smith'in ağzından aktardıklarının benzerini Murad Bey'e de söyleten Tannenbroy metinde kullandığı *"hiçbir zaman bir Fransız Cumhuriyeti olmadı ve Paris'te böyle bir şeyin varlığı, İstanbul'da olmadığı kadar imkânsızdır... Bu sahtekârın İtalya'ya getirdiği nimetler tam da böyleydi; tıpkı onun gibi yalancı olan diğer haydutlar da Belçika'da, Hollanda'da, İsviçre'de ve Ren'in sol kıyısında aynı şeyleri yaydılar.."* ifadeleriyle Mısırlı Kölemen Bey'i ni tam bir karşı-devrimci yapmaktadır.

Fransızların ve Bonapart'ın meşruiyetini reddeden Murad Bey Fransız işgal güçlerini ve onların lideri Bonapart'ı ağır bir dille eleştirerek halkı direnişe çağırmaktadır. Fransız yönetimi, zalim ve barbar olarak nitelendirilirken, Bonapart ve askerleri ise yağmacı bir çeteye benzetilmektedir. Fransızların Mısır'a geliş amaçları Napolyon'un beyannamesinde söylediklerinin aksine iyi niyetli değildir. Fransızlar, camileri yıkacak, din adamlarını öldürecek, halka ağır vergiler yükleyecek ve mallarına el koyacaktır. Avrupa'da İtalya, Belçika ve Hollanda gibi ülkelerde yaptıkları zulümlerin benzerleri Mısır'da yapılacaktır. Bu yüzden Mısır halkı uyanık olmalıdır. Halkı dini ve milli bir direnişe çağıran beyanname "Muhammed'in sancağı altında birleşin" çağrısı ile cihad vurgusu yapmaktadır. İngiltere ve Osmanlı Devleti'nin desteğine atıfta bulunulan metinde Fransızlara teslim olanlar lanetlenirken direnenlerin mükafatlandırılacağı belirtilmektedir. Napolyon'un Mısırlılara talimatının tam tersi olan beş maddelik talimatta Fransız bayrağının görüldüğü yerde yırtılıp yakılması, Fransız ordusuna direnen köylerin ödüllendirilmesi, teslim olan köylerin yakılması, Fransız mallarının ganimet olarak paylaşılması ve din adamlarının halkı savaşa teşvik etmesi istenmektedir. Metin, monarşi yönetimini savunmakta ve Fransız Devrimi'nin fikirlerini reddetmektedir. Cumhuriyetçi fikirler, halkı mutsuz eden sapkınlıklar olarak nitelendirilmektedir.²⁰

Yukarıda özetlenen iki metinde görüldüğü üzere İngiliz diplomat Smith ve Murad Bey'e atfedilen belgelerin bu şekilde kurgusal olması basım yerinin doğruluğu hususundaki şüpheleri de beraberinde getirmektedir. Esasında broşürün ekler başlığı altında yer alan ikinci kısmı büyük ölçüde İkinci Rastatt Kongresi gibi muhtemelen yazarın mensubu bulunduğu coğrafyayı ilgilendiren meselelere ayrılmıştır. Broşürün basıldığı sıralarda devam etmekte olan bu kongre Ren Nehri'nin Fransız işgali altında bulunan sol yakasının durumunu görüşmek üzere Kasım 1797'de toplanmıştır. Kongre'nin ana gündemini Alman prensliklerine ait bu topraklar karşılığında Fransa'ya bir tazminat planı belirleme meselesi oluşturuyordu. Almanlar 7 Şubat 1798'de Habsburg İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğü ilkesinden vazgeçerek kendilerine ait toprakların Fransa'ya teslimini kabul etmişler ancak bazı detaylarda anlaşamamışlardı.²¹

Bu gelişmeden memnun olmadığı anlaşılan Tannenbroy Ren'in sol kıyısı sakinlerinin katıldığı hayali bir kongre sonunda alınan kararları açıklamaktadır. Bu kararlar Rastatt Kongresi'nin derhal dağıtılmasını; İmparatorluk delegelerinin şehirden ayrılmadan önce tüm karar tutanaklarını yakmalarını; Fransızlara karşı 600.000 kişilik bir ordu kurulmasını ve işgal atındaki halkların Jakoben idaresine karşı ayaklanmasını öngörmektedir. Alınan bu kararların uygulanmasından Habsburg, Rus ve Osmanlı İmparatorları başta olmak üzere Prusya, İngiltere, Napoli, İsveç, Danimarka, Portekiz, Sardunya kralları; diğer Alman ve İtalyan hükümdarları ile Mısır beyleri sorumludur.

Yazarın milli kimliğini de açığa çıkaran bu kararın gerekçeleri özetle şu şekilde açıklanır: İmparatorluk heyetinin veya Rastatt'taki temsilcilerinin, ne halkların hakkını çiğneyerek sol yakayı Fransa'ya terk etme yetkisi vardır, ne de bu kadar aşağılayıcı ve onur kırıcı tavizler verme hakkı. En büyük felaket anında bile, hayatı utanç ve sefalet

¹⁹ *Les Représailles*, 51-52.

²⁰ *Les Représailles*, 51-55.

²¹ Joachim Whaley. *Germany and Holy Roman Empire*. C.II, Oxford, 2012, 579-580.

içinde sürdürmektense, onurlu bir duruş sergilemek esastır. Kendilerine dayatılan dinsiz, kral katili ve yağmacı rejim; derin bir dini inanca, hükümdarlarına sadakate, vatan sevgisine ve anayasal düzene bağlı halklar için en büyük bir utanç kaynağı ve felakettir. Jakobenler, halk egemenliği iddiasıyla çelişerek ve en kutsal sözlerini hiçe sayarak, çok sayıda halkı hakimiyetleri altına alan özgürlük katilleri ve halkın egemenliğini çalan tiranlardır. Halkı, köleleştirmekten başka bir amaç gütmemişlerdir.²²

Bunun gibi broşürün genelinde sıkça rastlanan Rastatt Kongresi vurgusu ve Murad Bey'e hitaben "*Alman hükümdarlarının cesaretini yeniden canlandırmak Nelson'a ve size düşüyor.*"²³ ifadesi broşür yazarının Alman ve broşürün basım yerinin de Avrupa'da bir şehir; muhtemelen de görüşmelerin yapıldığı Rastatt kenti olabileceğini göstermektedir. Tabii burada broşürün kapağında neden "Constantinople" ibaresinin bulunduğu sorunu hala havada asılı durmaktadır. Bu da zayıf bir ihtimalle Avrupa'da 18. yüzyılda yaygın olan kitap korsanlığı meselesi ile ilişkilymiş gibi görünmektedir. Sahte künyelerle yayıncılık (Fictitious Imprint) sansür, siyasi baskı ve ticari kaygılarla alakalı bir durumdu. Yayıncılar sansürden kurtulmak için yayınların kapağına sahte basım bilgileri ekliyordu. Fransa'da basılmış bir kitabın kapağına "Londra'da basılmıştır" ibaresi eklenerek hem sansürden hem de vergiden kaçılabilirdi.²⁴ Şüphesiz, Osmanlı İmparatorluğu'nda matbaa imkânlarının kısıtlılığı ve dil meselesi dikkate alındığında Avrupalı okuyucuyu bir kitabın İstanbul'da basıldığına ikna etmek güç bir mesele idi.²⁵ Bu yüzden Les Represailles'in basım yeri olarak İstanbul'un seçilmesinin arkasında daha görünür bir anlam aramak gerekir. Bunu, Napolyon karşıtı kraliyetçi propaganda aygıtının Osmanlı İmparatorluğu'nun koalisyona katılabileceği hususunda Fransa'ya verdiği bir mesaj olarak görmek daha akılcı olacaktır.

Napolyon Karşıtı Propaganda Örneği

Napolyon'un İtalya'da kazandığı zaferlerin (1796-1797) ardından bizzat kendisinin organize ettiği propagandalarla bir "Napolyon Miti" yaratılmaya çalışılmıştır. Bu konuda tartışmasız bir yeteneğe sahip olan Fransız general tiyatrodan gazetelere, bültenlerden, basın sansüründen gazete makalelerini bizzat yazmaya varıncaya kadar dönemin bütün kitle iletişim araçlarını kullanmıştır. Birinci İtalya Seferi (Mart 1796-Ekim 1797) sırasında raporların, yazışmaların, madalyonların ve özellikle de basının bilinçli manipülasyonu ile kendisine bir "Devrim Kahramanı" imajı yaratmayı başarmıştı. Avrupa'nın neredeyse tamamında tanınmasını sağlayan bu imajı onu kısa süre içerisinde Fransa'da dikkate alınması gereken bir güç haline getirdi.²⁶

Tabii bunun karşılığında özellikle İngiltere odaklı bir karşı propaganda aygıtı devreye girmekte gecikmedi. İngiliz karikatürcüler (James Gillray, Thomas Rowlandson) ve Fransız göçmen yazarlar (Jean-Gabriel Peltier, Jacques Regnier), Napolyon'u zalim, hırslı, dini açıdan ikiyüzlü ve ailesiyle ilgili skandallara bulaşmış bir figür olarak tasvir etmişlerdir. Özellikle Mısır ve Suriye seferlerindeki savaş suçları iddiaları (3800 Türk askerinin katledildiği Yafa katliamı, Fransız vebalı askerlerin zehirlenmesi) bu propagandanın temelini oluşturmuştur. "Kahraman Napolyon" efsanesine karşı oluşturulan "Kara Efsane" propagandası onun canilik ve ahlâksızlığından gayri-meşru doğumuna, boyunun kısalığından karısı Josephine'in sadakatsizliğine varıncaya kadar geniş bir yelpazede seyrediyordu.²⁷

Napolyon karşıtı (Anti-Napoleonic) propaganda genellikle Napolyon'un Mısır seferi sonrasındaki konsüllük ve İmparatorluk dönemlerinde devreye girmiştir. 1798'de yayımlanmış olan Les Represailles bunun erken örneklerinden biri sayılabilir. Broşürün ilk yirmi sayfasında Mısır beyannamesi başta olmak üzere Napolyon parodik bir anlatımla alaya alınmaktadır. Paris'te yayınlanan *Le Redacteur*'ü eleştiren şu örnekte olduğu gibi üsluba dikkat edilmediği takdirde broşürün pekâla Napolyon taraftarı bir yayın olduğuna bile hükmedilebilir:

"Bazı gazeteciler, General Bonapart'ın, (masum amacı Mısır'da özgürlük saltanatını kurmak ve Jakobenlerin güzel ahlâkı sayesinde Avrupa ve Amerika'nın halihazırda yararlandığı tüm medeniyeti bu muhteşem topraklarda yaymak olan) bildirisini gazetelerine eklemekte acele ettiler. Ancak yüzyılın yozlaşması öyle bir hâl aldı ki, bu generalin aleyhtarları, onun niyetinin, Fransızların lütfuyla diğerleri gibi egemen hale gelen Mısır halkı adına, bu ülkeyi yöneten beylerin otoritesini, mülklerini ve tüm zenginliklerini ele geçirmek için tüm

²² Les Représailles, 76-79.

²³ Les Représailles, 52.

²⁴ Bu konu hakkında bkz. Robert Darnton. *Korsanlar ve Yayıncılar: Aydınlanma Çağında Kitabın Serüveni*. İstanbul, 2021, 41-42.

²⁵ Osmanlı Devleti'nin bu sıralarda Fransızca basım yapılabilen geçici matbaası Mısır meselesi dolayısıyla el konularak Mühendishane'ye taşınan Fransız elçiliği matbaasıdır. Bu matbaada Mısır'a gönderilecek olan propaganda metinleri basılmıştır.

²⁶ Hanley, Wayne. *The Genesis of Napoleonic Propaganda 1796-1799*, <http://www.gutenberg-e.org/haw01/haw01.html>

²⁷ Simon Burrow. "Britain and the Black Legend: The Genesis of the Anti-Napoleonic Myth". *Resisting Napoleon*. Ed. M. Philip. New York, 2006, 141-157.

Mısır'ı beylerine karşı ayaklandırmak ve onları yok etmekten başka bir şey olmadığını söylemeye cesaret ediyorlar.”²⁸

Tersine anlamlandırma yapıldığında yazarın bu parodik söylem tarzıyla kastının Napolyon'un Mısır'a özgürlük götürmek, buradaki halkları Avrupa ve Amerika'nın medeniyetlerine ortak etmek gibi idealist hedefleri olduğunu iddia eden Le Rédacteur'ün yalanını ifşa etmek olduğu anlaşılmaktadır. Yazar böyle bir girişten sonra metnin ilerleyen sayfalarında genellikle aynı üslubu koruyarak özetle şunları söylüyor: Generalin bildirisi her ne kadar özgürlük ve halk iradesi üzerine yazılmışsa da, bu sözlerin ardında yatan şey bir çeşit diplomatik illüzyon ve sihirbazlıktır. Fransız Devrimi, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi büyüleyici sloganlarla birçok hükümeti devirmiş, yerine anarşi ve kaos getirmiştir. Bu bağlamda Bonapart ve Direktuar, halkları özgürleştirdiklerini iddia ederken aslında yağmacı ve ikiyüzlü bir politika yürütmektedir. Yazar, Bonapart'ın bu seferle birlikte büyük bir fedakârlık yaptığı izlenimini vermeye çalıştığını ama gerçekte bunun Fransa'nın çıkarları doğrultusunda bir işgal olduğunu belirtiyor. Mısır'ın özgürleştirilmesi bahanesiyle gönderilen ordu, Osmanlı egemenliğini ihlal etmiş, III. Selim'i öfkelenmiştir. Osmanlı'nın bu “ihaneti” fark ederek Fransa'ya savaş ilan etmesi, yine ironik bir tarzda aktarılıyor:

“Bütün bu macerada en acınası gördüğüm şey, zavallı Bonapart'tır: Üç yüz binden fazla insanın katline ve bir milyondan fazlasının da mahvına yol açtı. İtalya'nın üçte ikisini sefalet ve umutsuzluğa sürükledi. Büyük bir servete mukabil çok az bir şöret kazandı. Ve şimdi de hem servetini hem hayatını Türk İmparatoru uğruna feda etmeye hazırlanıyor. Oysa bu cömert davranışa karşı Türk İmparatoru o kadar duyarsız kaldı ki, İtalya kahramanının bu talihsiz kaderine bir damla olsun gözyaşı dökmek yerine, halkına onun üzerine birer kaplan gibi saldırılarını emretti!”²⁹

Metin boyunca Fransız Devrimi liderlerinin ve Bonapart'ın sözleriyle eylemleri arasındaki büyük çelişkilere dikkat çekilmektedir. Fransızlar, sözde cumhuriyet ve özgürlük adına hareket ettiklerini söyleseler de, gerçekte krallardan daha baskıcı ve çıkarıcı davranmaktadırlar. Napolyon'un, küçük bir başarıyı abartarak kendini “yüzyılın adamı” ilan ettiği şu şekilde aktarılmaktadır:

“Bin adamı yenmiştin, kırk binini yendiğini iddia ettin. Çünkü tek bir şehri açlıkla ele geçirdin; kendini yüzyılın en büyük adamı sandın: Ah! Hayatın iniş çıkışlarını ne kadar kötü bir şekilde yaşıyorsun! Kıtayı barışa kavuşturduğunu zannettin, ama şimdi savaş yeniden alevlenecek... Mısırlılara yaptığın coşkulu konuşmalarla Beylerini ve İmparatorluklarını sana vereceğini düşündün. Ancak ne kadar kaba oldukları düşünülürse düşünülün bu halk senin büyüleyici yalanlarına direndi... Fransa'da iyi bir Hristiyan olmadığın gibi, Mısır'da da iyi bir Müslüman değilsin. Seni vahşi bir despotun kölesi ve kendilerini daha da aşağılık bir boyunduruk altına almaya çalışan küstah bir gaspçı olarak gördüler. Bu yüzden büyüleyici yalanlarını dinlemek yerine, sana bir döne köpek ve bir haydut muamelesi yaptılar.”³⁰

Sonuç

Les Représailles adlı kraliyetçi broşürün İstanbul'da yayınlanıp yayınlanmadığının tespiti amacıyla hazırlanan bu araştırma adı geçen periyodun İstanbul'da değil, bir Avrupa şehrinde yayınlanmış olabileceği düşüncesini güçlü bir ihtimal olarak ileri sürmektedir. Dolayısıyla 18. yüzyılda İstanbul'da yayınlanmış ilk süreli yayınlar kategorisine ekleme ihtimali de büyük ölçüde azalmıştır. Broşürdeki İngiliz elçisi Spencer Smith ile Kölemen Muhammed Murad Bey'e atfedilen belgeler sahte olup, yazarın propaganda amaçlı olarak kurguladığı metinlerden ibarettir. Zaten yazarın kendisi de broşürünün diğerler yayınlara göre daha az “şarlatan” olduğunu açıkça belirtmektedir.³¹

²⁸ *Les Représailles*, 18; Bu gazetenin bahsedilen nüshası için bkz. *Le Redacteur*, 28 Vendémiaire 7 (19 Ekim 1798), 2-3.

²⁹ *Les Représailles*, 18.

³⁰ *Les Représailles*, 18.

³¹ *Les Représailles*, 6.

Finansal Destek ve Teşekkür/Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

KAYNAKÇA

- Al-Jabarti. *Al-Jabarti's Chronicle of The French Occupation, 1798*. Çev. S. Moreh. Princeton: M. W. Publishers, 2006.
- Anderson, M.S. *The Eastern Question, 1774-1923*. New York: St. M. Press, 1966.
- Burrow, Simon. "Britain and the Black Legend: The Genesis of the Anti-Napoleonic Myth". *Resisting Napoleon*. Ed. M. Philip. New York: 2006, 141-157.
- Clayton, Tim. *This Dark Business: The Secret War Against Napoleon*. London: Abacus, 2018.
- Clogg, Richard. "A Further Note on the French Newspapers of Istanbul during the Revolutionary Period (1795-97)", *Belleken*, (39/153), (1975), 483-492.
- Cole, Juan. *Napoleon's Egypt: Invading The Middle East*. New York: Palgrave MacMillan, 2007.
- Darnton, Robert. *Korsanlar ve Yayıncılar: Aydınlanma Çağında Kitabın Serüveni*. Çev. F. E. Koçyiğit. İstanbul: Antre, 2021.
- Firges, Pascal. *French Revolutionaries in The Ottoman Empire*. Oxford: Oxford University Press, 2017.
- Groc, Gérard. "Propagande révolutionnaire et presse française à Constantinople à la fin du XVIIIe siècle". Ed D. Panzac, *Histoire économique et sociale de l'Empire ottoman et de la Turquie (1326-1960)*. Paris, 1995: 795-811.
- Koloğlu, Orhan *Osmanlı Dönemi Basının İçeriği*. İstanbul: 2010.
- Lagarde, Louis. "Note sur les journaux français de Constantinople à l'époque révolutionnaire", *Journal Asiatique*, 235 (1948): 271-276.
- Le Redacteur*, 28 Vendémiaire 7 (19 Ekim 1798).
- Les Représailles: Avec privilège exclusif de Sa Majesté Très-Ignorée La Vérité*. I, (Novembre 1798), Constantinople.
- Osmanlı Belgelerinde Mısır*. İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2012.
- Tarbell, M. *Napoleon's Adresses*. Boston, 1897.
- Tarih-i Cevdet*, Tertib-i Cedid, Cilt VI, Dersaadet: 1309.
- Vak'anüvis Halil Nuri Bey. *Nûrî Tarihi*. Haz. S. V. Toprak. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015.
- Wayne, Hanley,. *The Genesis of Napoleonic Propaganda 1796-1799*. <http://www.gutenberg-e.org/haw01/haw01.html>
- Whaley, Joachim. *Germany and Holy Roman Empire*. Cilt 2, Oxford: Oxford Univ. Press, 2012.

<https://books.google.fr/books?id=toNBAAAaAAJ&printsec=frontcover&hl=fr#v=onepage&q&f=false>

